

Daugelis Viačeslavo Ivanovo ir Vladimiro Toporovo darbų, skirtų baltiškai tematikai, lietuvių skaitytojui gerai žinomi, kai kurie versti į lietuvių kalbą, o pastarojo autoriaus Lietuvoje yra išėjusi net šios tematikos straipsnių rinktinė. Tačiau baltiška tematika nereta ir tuose jų darbuose, kurie nėra tamtyč jai skirti. Manau, kad gali būti įdomu išvysti baltišką medžiagą ir platesniuose kontekstuose, šiuo atveju – tyrinėjant baltams giminiškų ir nuo seno kaimynų slavų senienas. Nė nekalbant apie tai, kad dažnas autorių straipsnis apskritai kelia minčių.

Vertėjas

Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis

Viačeslavas IVANOVAS, Vladimiras TOPOROVAS

Vienu iš gana reikšmingų ir anksčiau iš esmės nepanaudotų šaltinių ankstyvosios slavų istorijos rekonstrukcijai reikia laikyti pagrindinių kraštovaizdžio elementų (kalnų, upių, miestų bei pan.) pavadinimus ir su tomis vietomis susijusių mitinių herojų vardus. Ankstyviausios epochos pavadinimai priklauso dviems arealams: teritorijai tarp Dono rytuose ir Karpatų bei Dunojaus vakaruose ir sričiai, plytinčiai į šiaurės vakarus nuo nurodytosios. Į šią teritoriją galima žiūrėti kaip į savotišką sceną, kurioje rutuliojosi mito scenarijus, daug kuo neatskiriamas nuo smarkiai sumitologintos ankstyvosios istorinės tradicijos.

Nors apskritai susidaro neabejotinai mitinio pobūdžio paveikslas, mitinių ženklų sekose galima išvelgti nuorodas į realiai egzistavusius denotatus (konkretūs kalnai, upės, gyvenvietės, istoriniai personažai) ir tiesiog į realų erdvėlaikį, nustatantį mitinio pasakojimo chronotopiją. Tyrinėjant su tema susijusią mitinių geografinių pavadinimų medžiagą, nuolat tenka susidurti su vieno ir to paties pagrindinio mito apie Griausmavaldžio kovą su jo priešininku (smulkiai išnagrinėto specialioje monografijoje¹) vis naujomis realizacijomis. Turima omeny pasikartojantys pagrindinio mito schemos pritaikymai vis naujose teritorijose, kuriose slinkdamiesi atsidurdavo slavai. Pirminiai apeliatyvai, žymėję kraštovaizdžio elementus, įtraukiant juos į konkretų lokalinį mito variantą, būdavo paverčiami tikriniais vardais, kurie didele dalimi ir sudarė pagrindą paskesniems, jau visai mokslinio pobūdžio istoriniams-geografiniams aprašymams. Čia gali iškilti tam tikrų sunkumų, nes pirminis apeliatyvinis tikrinio vardo pobūdis gali būti pamirštas arba pritaikytas skirtingiems denotatams (kas itin akivaizdu kai kurių slavų genčių bei kraštų pavadinimų atveju).

Pagrindinė mito schema išliko beveik nepakitusi tuo pavidalu, kuriuo buvo aprašyta Dnepro bei Dnepro slenksčių dangiška kilmė, ir rytų slavų tradicijoje žinoma bent keletu

variantų. Pagrindiniai personažai čia pasirodo kaip Slibinas (*Змей*), niokojęs kraštą ir reikalavęs sau duoklės žmonių aukų, ir jo priešininkas Kalvis (arba du kalviai), kuris išgelbsti žmones ir Kijevo miestą nuo Slibino, o patį Slibiną pažaboja į jungą ir priverčia išarti „Slibino pylimą“ (*Змиев вал*). Iš mito apie „Slibino pylimą“ variantų įdomiausias tas, kuriame pažabotasis didysis Slibinas vis prašėsi pagirdomas iš Dnepro, o Kalvis, „Dievo kalvelis“ (*Божий коваль*), vis ginė jį, kol pasiekė Juodąją jūrą, kur leido Slibinui atsigerti ligi valiai.² Šiame variante kalbama apie visos Ukrainos („kazokų tautos“) išgelbėjimą, o štai kitame ukrainiškame variante, užrašytame tuo pat metu, minimas Kijevas: *І був коло Києва змій і кожного году посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину*. „Ir buvo prie Kijevo slibinas, ir kasmet mokėjo jam duoklę: atiduodavo arba jauną bernelį, arba mergelę“.³ Su šiuo variantu savo pradžia sutampa analogiška pasaka, užrašyta Tambovo gubernijoje: *Около Києва проявился змей, брал он с народа поборы немалые: с каждого двора по красной девке...* „Prie Kijevo pasirodė slibinas, ėmė jis nuo žmonių nemenką duoklę: iš kiekvieno kiemo po gražią mergelę...“.⁴ Pastarojo varianto senumą liudija tai, kad herojus čia yra Nikita Odminys (*Кожмяка*), kuris, pamatęs, kad pas jį atėjo pats caras, perplėšė dvylika odų. Tas pats epizodas yra išlikęs ir metraštyje, kur aprašomas galiūnas odminys, galintis perplėšti odą.⁵ Kunigaikščiui Vladimirui surengus Odminio jėgos išbandymą, tasai *пoxвати быка рукою за бокъ и выи³ кожую м³сы* „pačiupo ranka jautį už šono ir nudygė odą nuo mėsos“. Paskui kunigaikštis pasiūnčia jį susigrumti su pečenegu, ir Odminys jį įveikia. Epizodas baigiasi miesto Perejaslavlio įkūrimu rusų pergalės prieš pečenegus vietoje. Junginys *мьнуццо оуспе* „minantis odą“ paaiškina ir Jano Usmošveco (*Ян Усмошвец*), 1004 m. Vladimiro pasiūsto prieš pečenegus („Nikono metraštis“, 6512 m.), vardą. Sulig

pastarąjį metraščio žinia, Janas Usmošvecas su pečenegais kaunasi drauge su Aleksandru Popovičium, o tai patvirtina metraščio pasakojimo schemos tapatumą bylinių siužetui, kur su Slibinu (Tugarinu Zmejevičiumi, Zmejumi Gorynyčiumi arba Gorynčiščiumi) kaunasi Kijevo karžygiai: Aljoša Popovičius, Dobrynia Nikitičius (plg. Nikitą Odminį pasakoje). Kitose to paties kovos su slibinu siužeto pasakose jis tebesiejamas su Juodąja jūra, plg.: *Пошли они путем-дорогою, приходят к Черному морю, в море клохчет гад* „Ėjo jie keliais takeliais, priėjo Juodąją jūrą, o jūroje žiaukčioja šliužas“;⁶ *они пошли в такие места – в змеиные края, где выезжают из Черного моря три змея* „jie nukeliauvo į tokias vietas – slibinų kraštus, kur iš Juodosios jūros išlipa trys slibinai“; *шел, шел и догнал братьев близ Черного моря у калинового моста; у того моста столб стоит, на столбе написано, что тут выезжают три змея* „ėjo ėjo ir pavijo brolius prie Juodosios jūros ties putino tiltu; o prie to tilto stulpas stovi, o ant stulpo parašyta, kad čia išlipa trys slibinai“.⁷

Ryšium su vakarų slavų vardu Janas ką tik paminėtoje metraščio žinioje reikia pažymėti, kad trečiojoje šio ciklo pasakoje, kur kovos su slibinu siužetas itin išreikštas, nors ir nepiristas prie vietos, herojus yra vardu Ivanas Popialovas (*Попьялов*), pasakos pradžioje ir pabaigoje skirtingai įprasminamas pagal liaudies etimologiją: *Ён двенадцать лет лежав у попяле, вопасля таго встав из попялу и як стряхнувся, дак из яго злятело шесть пудов попялу* „Jis dvylika metų gulėjo pelenuose, o paskui stojo iš pelenų ir kad pasipurtytys, tai šeši pūdai pelenų nuo jo nulėkė“;⁸ *Убивши змеиху, спалили и попял по ветру рассыпали* „Užmušę slibinienę sudegino ir pelenus pavėjui išbarstė“.⁹ Personažą panašiu vardu galima rekonstruoti ir lenkų mitinėje tradicijoje, tiesiogiai tęsiamoje ankstyvosios istorinės tradicijos. Omeny – Gniezno kunigaikštis vardu *Popiel*, pasirodantis kaip neigiamas personažas, įžeidęs du svetimšalius svečius, Kotyškos vaikaitis išsivartas iš kunigaikštystės ir mirtinai užgraužtas pelių, sekusių jį iki pat salos, kurioje jis mėgino nuo jų išsigelbėti (plg. žinomą siužetą apie vyskupą Gatoną).¹⁰ Lenkų legendos apie Popelį palyginimas su pasaka apie Ivaną Popialovą atrodo įtikinamas ne tik dėl vardų panašumo, bet ir dėl abiejų personažų priklausymo panašiai siužetinei schemai, kurioje jie du užima priešingas vietas. Ši pozicijų priešprieša pasireiškia ir detalėmis, kurios savaimė gana iškalbingos. Taip *Котышко*¹¹ palikuonims priešpriešinamo ir *pelių* užgraužto Popelio motyvui pasakoje paie Ivaną Popialovą atitinka herojaus pasivertimo katinu motyvas (norėdamas pasiklausti slibinienės pokalbio su slibinaitėmis, kurias nugalai, kaip kad Kotyškos vaikaitis Popelį, jis *зрбався катом* „pasivertė katinu“).

Tas pats herojaus pasivertimo katinu motyvas žinomas ir visų rytų slavų pasakų cikle apie Ivaną (paprasčiau „Kalės vaiką“, ar „Kalaitį“ – *Иван Сучич*, nors kartais „valstiečių vaiką“ – *Иван крестьянский сын*): pasivertęs katinu (kartais apsimetęs katino, kurį pats papjauna, kai-

liuku) arba kate jis pasiklauso su slibinu susijusių moteriškų personažų – slibino žmonių arba seserų ir slibino motinos¹² arba Babos Jagos – pokalbio. Kai kuriose iš šių pasakų Katinas atlieka dvigubą funkciją – jis ir Slibino išikūnijimas arba pagalbininkas, ir slibino Nugalėtojas. Abi šios funkcijos susijungia pasakoje apie Volią Volovičių, kuris po kiekvienos kovos su Slibinu sutinka „Katiną išverstaakį“ (*Котище, вытращи глазища*), grasinanti jį suėsti. Herojus užmuša katiną, užsimeta jo kailį ir taip, apsimetęs Katinu, įeina pas Babą Jagą.¹³

Slibino Nugalėtojo, pasivertusio katinu, įvaizdis yra archajiškas ir universalus (plg. Ra katino pavidalu Senovės Egipte, nugalintį Angį prie sikomoro medžio¹⁴). Tokią pačią šio įvaizdžio inversiją aptinkame ir lietuviškuose tekstuose: *Velnias, slėpdamas nu Perkūno, pasiverčia kate; Nuo perkūno norėdamas pasislėpti, velnias pasiverčia kate*.¹⁵ Pagrindinė opozicija tarp Slibino nugalėtojo ir Slibino per transformaciją „katė–pelės“ plačiai išreikšta ritualuose bei jų išsigimusiuose pavidaluose – vaikų žaidimuose, tarp jų gūžynėse (*жмурки*), kuriose, kaip ir lenkų legendoje apie Mieškos iš Kotyškos giminės aklumą *pirmaisiais septyniais* jo gyvenimo metais (plg. kačiukų aklumą *pirmają savaitę* nuo gimimo), ši transformacija susijusi su aklumo motyvu; taip pat plg. žodžio *пенель, попель* „pelenai“ pavartojimą tame kontekste, kur kalbama apie aklumą, apie komunią bei palaiminimą ir t.t.

Lenkų legendos palyginimas su pasaka iš Briansko apylinkių tampa dar akivaizdesnis, atsižvelgus į tarpinę grandį tarp jų – baltarusių pasaką „Vas’ka Peleniukas“ (*Васька-Папялышка*)¹⁶ su visiškai aiškiu karžygio Vas’kos Peleniuko kovos su slibinu (vardu *Паганы Цмок* „Bjaurusis Smaukas“) siužetu (karžygys dar susijęs su kitais karžygiais, vardu *Гарын-багатыр* „Karžygys Kalnas“, *Дубин-багатыр* „Karžygys Ažuolas“ ir *Камін-багатыр* „Karžygys akmuo“; per juos pasaka susisieja su daugybe kitų AT 301 tipo rytų slavų pasakų, kuriuose veikia *Горыня* „Kalninis“, *Дубыня* „Ažuolinis“ ir *Усыня*).

Rytų slavų pasakos su herojumi vyrišku vardu, etimologiškai susijusiu su pelenais,¹⁷ turi paralelių kitose tradicijose. Šiuo atžvilgiu reikšmingas gali būti, viena vertus, herojus, vardu *Petru Pepélea*, rumunų „Arkliuko Kupriuko“ tipo pasakoje (pridūrus nuotaką), o kita vertus, visuose Balkanuose žinomas Pelenės funkcijas atliekantis moteriškas personažas, kurio vardas bulgarų bei rumunų kalbose padarytas iš to paties pelenus žymincio slavų žodžio, o kitose Balkanų kalbose turi atitinkamą vidinę formą: bulgarų *Мара-Пепеляшка*, rumunų *Pipelcuța* (kitaip *Cenușerea*, t.y. „Pelenė“), albanų *Maro-Përhitura* (alb. *hi* – „pelenai“), naujosios graikų *ή Σταχτοπούτα* („Namisėda“ – plg. *στάχτη* „pelenai“). Atsižvelgiant į persakytą lenkų legendą, reikšminga tai, kad Pelenės motyvas susyja su pelių motyvu (rumunų tautosakoje *Cenușerea* pasirodo šv. Paraskevos [pažodžiui „Penktadienės“] namuose, o ši susijusi su pelėmis; plg. bulgarų „Pelių dieną“, siejamą su šv. Petka [„Penktadiene“]¹⁸), taip pat rumunų liaudies medicinoje aklumui

gydyti naudojamus sudegintos pelės pelenus (XVIII a. r. kraštyje),¹⁹ plg. ir duomenis apie pelės ryšį su perkūnija.

Kitas įdomus baltarusių pasakos apie Vas'ką Peleniuką motyvų sutapimas su mitu apie griausmavaldį-Kalvį aptinkamas epizode, kur herojus iš tėvo gauna vėzdą, specialiai jam padirbtą kalvių. Archajiškiausiame mito apie Dnepro ir jo slenksčių kilmę variante herojus pasirodo kaip dieviškas Kalvis (arba du dieviškieji dvyniai su ta pačia funkcija), kurį galima kildinti iš senosios indoeuropiečių tradicijos. Be tų šio mito atspidžių iš Ukrainos, kurie jau anksčiau buvo pasitelkti rekonstrukcijai,²⁰ jis veikia ir kituose ukrainių bei kitų rytų slavų variantuose, kur kalviai gali būti pristatyti kaip Kalvelis (*Коваль*) ar Dievo Kalvelis (*Божественный Коваль*), Kuz'ma ir Demjanas arba kalvis Saliamonas, padedantis herojui Ivanui Kalės Vaikui, kuris pas juos kalvėje slapstosi nuo Slibino. Slibinas šiose pasakose (bei jų tipologinėse paralelėse) dažnai pasirodo kaip moteriškas personažas: „Slibino močia“, Gyvatė, Jaga, Baba-Juga.²¹ Mito variantuose iš Ukrainos Dnepro vagą ir Slibino pylimą kituose rytų slavų variantuose atitinka arba ligi jūros išarta vaga, arba „lig pat jūros išvartyta ežia“.

Grįžtant būtent prie ukrainiško mito varianto, reikia atkreipti dėmesį, jog vienas iš kalnagūbrių išilgai Dnepro krantų pavadinimo *Змиев вал* „Slibino pylimas“ dėmenų yra *вал* „pylimas“, kilęs iš šaknies **vel-* / **vol-*, kuria pagrindiniame mite žymimas herojaus priešininkas²² (plg. slavų Velesą, Volosą ir kt.). Ta pati šaknis aptinkama ir paskutinio bei itin akmeningo Dnepro slenksčio pavadinime *Βουλνηπράχ*, paminėtame Konstantino VII Purpurinio. Šis pavadinimas, atitinkantis skandinaviskąjį *βαρουφόρος*, kurio antrasis dėmuo siejamas su švedų *bora* „iškiluma, krantas, uola“,²³ aiškinamas kaip *vol-ynb* (*vbl-ynb*) *pragb*. Nustatant šį pavadinimą ypač įdomus kitas to paties slenksčio pavadinimas *Γαδιουυί*²⁴ „Angies“. Šiame kontekste iškalbingas ir pirmojo slenksčio pavadinimas *έστουπη*, Falko interpretuojamas kaip *Ustupi*²⁵ (nuo **stap-* seniausiaja reikšme „apriboti, užstoti, užkardyti“).

Šio slenksčio pavadinimo ryšį su pirmąjį pagrindinio mito frazeologija galima patvirtinti palyginimais su baltų kalbomis. Lietuvių pasakoje sesuo, eidama pas savo devynis brolius, pakeliui susiduria su devynagalviu slibinu, užtvėrusiu jai kelią: *ir tadu devyniagalvis jai a ž u s t u p i k e l i a*.²⁶ Pats Slibino, užtvėrusio kelią vaisinantiems vandenims, motyvas, kaip ir jų išlaisvinimo, nugalėjus Slibiną, motyvas, priklauso pagrindinio mito branduoliui, atsispindinčiam ir baltarusių pasakoje apie Iljušką, valantį Dunojų (variantas – Desną), ir bulgarų dainose apie upes, tekančias šv. Jurgio dėka. Gana artimą slaviskajam variantą liudija ir vedų mitas apie vandenį sulaukysį demoną Vritrą, kurio pats vardas (*vritra-*) reiškia „užvarta“, „slenkstis“ (plg. artimą jam demoną, vardu *Vala*, iš **uel-*, su kuriuo galima palyginti minėtus *vol-ynb pragb*, *Змиев в а л*). Būdinga tai, kad Vritros motinos vardas *Dānu* sutampa su „tėkmės“ pavadinimu ir kartais pritakomas arba pačiam Vritrai, arba kitiems *s e p t y n i e m s* Slibinams, kuriuos užmuša Griausmaval-

dis Indra. Skaičius septyni yra mitinių aprašymų konstanta, kurią atspindi ir *s e p t y n i* Dnepro slenksčiai senojoje tradicijoje.

Ryšium su tuo reikia priminti, jog pats Dnepro pavadinimas (sen. rusų *Дѣнѣпрѣ*) sudarytas iš dviejų dėmenų: pirmojo, giminiško su sen. indų *Dānu* (Vritros motina, „tėkmė“), avestos *dānu* „tėkmė“, „upė“, priešiškos genties pavadinimu *Dānu*; ir antrojo, kilusio iš apvaisinimo idėją išreiškiančio ide. **iebhr-*. Kadangi pastarasis elementas interpretuojamas kaip trakiškas,²⁷ įdomu būtų palyginti jį su spėjamu skolinium iš ilyrų²⁸ *ζέφυρος* „vėjas“ (pas Homerą Mažojoje Azijoje) – mitiniu Vėjo-žirgo Zefyro vardu, atsižvelgiant į graikišką vyrišką vardą iš Piloso *ze-pu₂-ro*, moteriškus etninius epitetus *ze-pu₂-ra₃*, *ze-pu₂-ra-o* = *Zepurāōn* (dgs. kilm.) „Zefirijos moterų“ (senasis Halikarnasas Mažojoje Azijoje, pasak Strabono, XIV.659).²⁹ Palyginimui su Dnepro vardu čia reikšminga tai, kad geografinių objektų įvardijimo tokiu pagrindu principas paliudytas jau II tūkst. m. pr. m. e. Neatmestina, kad panašių žodžių darinys pavyzdžių galima aptikti ir būtent slavų kalboje. Atsižvelgiant į Dnepro pavadinimo pirmojo dėmens indoira-neniškąsias paraleles, įsidėmėtina jo kaip tik moteriškoji personifikacija *Ненра Королевична* „Karalaitė Nepra“ – plg. Vritros motiną *Dānu*.³⁰ Moteriškas personažas su ta pačia funkcija pasirodo ir tokiuose tipologiškai artimuose mituose kaip ketų pasakojimas apie išvartą iš dangaus Griausmavaldžio žmoną, vardu Chošedėm, kurios *s e p t y n i* sūnūs virsta *s e p t y n i a i s* Jenisėjaus slenksčiais. Ir šių septynių slenksčių atsiradimas siejamas su Chošedėm persekiojimo etapais, o persekiojo ją pirmasis kultūrinis herojus Al'ba, savo funkcijomis prilygstantis Dievo Kalveliui. Gelbėdamasi nuo persekiojimo Chošedėm bėga Jenisėjumi žemyn prie jūros ir pasislepia saloje; plg. tą patį motyvą ryšium su Popeliu, pasislėpusiu saloje. Būdingas ir kito motyvo tipologinis panašumas, siejantis Popelį su piktu moteriškoju personažu ketų bei kitų Sibiro tautų mitologijoje, – būtent pelių vaidmuo ryšium su pikto pradū.³¹ Podraug Popelios vardo etimologija leidžia lenkų legendą palyginti su Sibire plačiai paplitusia mitologema apie kenksmingų vabzdžių kilmę iš laužo, kuriame herojus sudegina piktą moteriškąjį personažą, pelenų arba žiežirbų. Panašaus varianto esama ir pasakoje iš Charkovo gubernijos: Baba Jaga, kalvių įkinkyta į arklą, pasiekusi jūrą tol gėrė vandenį, kol sprogo, o jai sproguos, iš jos pasipylė „visokios bjaurybės“: gyvatės, rupūžės, driežai, vorai, kirminai ir „visokie tokie“.

Ketų mito detalė, kurioje Chošedėm (ketiškas Babos Jagos atitikmuo) arba kurio nors iš jos bendrininkų krauju paaiškinamas raudonas Jenisėjaus vandens ties Asinovių slenksčiais atspalvis, sutampa su tokia pat detalė iš irokėzų-huronų dualistinio mito apie tai, kaip Iosketa persekiojo savo dvynį, piktojo prado atstovą Taviskaroną.³² Taviskaronas sukūrė *s l e n k s č i u s* ir rėvas, be to, jam sprunkant į požemio karalystę, buvo sužeistas, o kiekvienas jo kraujo lašas virto titnagu. Tai galima palyginti su rusų bylinių aiškinimu Dunojų esant to pat vardo herojaus krauju.³³

Rytų slavų tautosakos Dunojų galima būtų susieti su kuria nors iš Pietų Rusijos upių, įtekančių į Juodąją jūrą ir pavadinime turinčių dėmenį *Dun-*, be to, neatmestina, kad upėvardžių su šia šaknimi paplitimas gali būti susijęs su nuosekliu šio pavadinimo perkėlimu stambiausiai konkrečios teritorijos upei, palengva slenkantis iš rytų į vakarus, o šito slinkimosi atskirus etapus kaip tik gali atspindėti skirtingi upių pavadinimų fonetiniai pavidalai.

Pietų Rusijos upėvardžiai išties gali būti siejami su atinkamu iranėnišku „upė“ žyminčiu žodžiu, nes iranėnų gentys šioje teritorijoje paliudytos istoriškai,³⁴ užtat kur kas sunkiau paaiškinti baltiškuosius to paties tipo vandenvardžius, plg. gausius tokius lietuviškus pavadinimus kaip *Dunąjus*, *Dunōjus*,³⁵ taip pat apeliatyvą *dunōjus* „didelis vanduo“, latvių *Dunajs*, *Dunava*.³⁶ Palyginimui su sen. rusų *Дѣнѣпрѣ* ypatingą reikšmę turi lietuvių *Dunėprėlis*. Šių baltišku pavadinimų sutapimas su slaviškaisiais, skiriantis denotatams, iki šiol neatkreipęs reikiamo tyrinėtojų dėmesio, yra viena iš tų mįslių, kurių įminimas gali nušviesti visos šios teritorijos ankstyvą etninę istoriją. Iš iranėniškų duomenų, ypač reikšmingų mitinei geografijai, greta aukščiau minėto avestos *Dānu* palyginimui su slaviškaisiais itin įdomus yra osetinų *Donbettyr* „mitinė vandėnų būtybė, vandėnų karalystės valdovas“ (iš *don* „vanduo, upė“ + Petro vardas); plg. rusų vyrišką personažą, vardu *Дон Иванович* „Donas Ivanyčius [=Jonaitis]“, skirtingai nuo moteriškojo, vardu *Непра Королевична* „Nepra Karalaitė“. Juolab kad didelės upės vaizdavimas kaip mitinio personažo arba kaip paaiškinamojo mito temos turi tipologinių paralelių ir toli už nurodytų tradicijų ribų, plg. mitus apie Nilą, apie Gangą (ir Jamuną) ir t.t. Kai kurie iš šių mitų susiję su upių poromis (ypač Tarpupio civilizacijose), ir tai atspindi dualistinis mito pobūdis (plg. tokią galimybę – pirmiausia iranėnams, o vėliau, galimas daiktas, ir slavams, – kalbant apie Dono ir Dnepro, Dnepro ir Dnestro, Dnestro ir Dunojaus bei kt. poras).

Dnepro slenkščių paaiškinimą remiantis dualistiniu mitu patvirtina ir legenda apie du milžiniškus akmenis abipus Dnepro, susietus su dviejų karžygių kova, pasibaigusia kairiame krante buvusio karžygio pralaimėjimu. Aukščiau minėtoje pasakoje apie Nikitą Odminį panašiu būdu pasakojama apie herojaus kovą su slibinu: „Neužmušk manęs mirtinai! – sako jam slibinas. – Stipresnių už mudu pasaulį nėra; pasidalysim visą žemę ir visą pasaulį po lygiai: tau teks viena pusė, o man kita“. Odminys pajungia slibiną į arklą ir išvaro vagą nuo Kijevo ligi *моря Кастрийского* „Kastrijos jūros“. „Na, – sako slibinas, – dabar mes visą žemę pasidalijom!“ „Žemę pasidalijom, – pratarė Nikita, – dalykimės jūrą!“ Šioje pasakoje išvartyta vaga atstoja Dnepro vagą ir podraug Slibino pylimą kituose minėtuose tekstuose.

Mito apie Dnepro slenkščių kilmę herojaus nugalėtas Slibinas minėtuose ukrainų variantuose susiejamas su Kijevu. Su Kijevu, jo kalvomis bei olomis vėlesnėje tradicijoje siejami ir pasakojimai apie ten gyvenančius slibiną ar

slibinus, plg. bylinas, kur kiekvienas iš pagrindinių karžygių pasireiškia kaip slibino nugalėtojas. Pagarsėjusią metraščių žinią apie tris brolius, įkūrusius Kijevą, galima laikyti perprasmintu senesniu mitu apie slibino ar trijų slibinų nugalėjimą ant trijų kalvų, plg. paraleles mite, girdėtame Olearijaus Volgos žemupy XVII a.: „Kai kas porina, esą kalnas pavadintas pagal čia gyvenusį antgamtiškai didelį slibiną, padariusį daug žalos ir galiausiai narsaus didvyrio sukopotą į tris gabalus, kurie po to bematant pavirtę akmenimis. Sako, ant kalno iš tikrųjų galima išsvysti tris didelius pailgus akmenis...“.³⁷

Tokia siužeto schema galėtų paaiškinti vyriausio brolio Kijo vardą. Sen. rusų *Кий*, matyt, yra kilęs iš *Kijь, veiksmazodžio šaknies **kov-* „kauti, kausti, kalti (rusų *ковать*)“ vedinio, pagrindine reikšme „vėzdas, kuoka, kūjis“³⁸ (kaip semantinę paralelę plg. kitus tos pat šaknies vedinius, pavyzdžiui, aukšt. lužitėnų *kuzłoprut* „stebuklinga lazda“). Tokia vardo *Кий* semantinė motyvacija susieja jo turėtoją tiek su ukrainų sakmių Dievo Kalveliu, tiek su pagrindinio mito Griausmavaldžiu, kurio ginklas visose indoeuropiečių tradicijose buvo kūjis. Seniausios Kijevo miesto pavadinimo formos – sen. rusų *Киевъ*, jo perteikimas arabų (*Kūyāba*, *Kuyava*, *Khyiav*, *Kūjafhan*) ir bizantiškuose (*Κιοάβα*, *Κίαβον*, *Κιόβα*) šaltiniuose – byloja už prielaidą seniausiąjį miesto vardą buvusį padarytą iš kamieno **kīj-*. Tą patį kamieną Kijevo vardą aiškindamas pagrindu ima S. Rospondas,³⁹ nors yra linkęs sieti jį su fiziografiniu terminu *kujava* (lenkų dial. – „smėlio kalva“),⁴⁰ plg. *kuj*, *kujja* „viesulas“, *kujac* „kelti trikšmą, ošti“, kroatų, slovėnų *kujati*, ukrainų *куяти*; čia galima būtų pridurti ir ukrainų *күява* „stati kalva“, „mažai žinomas kraštas“, „tolima gyvenvietė“, „sena bakūžė“. Mitologinės interpretacijos pozicijai, šių dviejų aiškinimų negalima laikyti nesuderinamais, kaip ir kai kurių kitų šiame darbe apžvelgtų terminų, įtrauktų į mito siužetą. Antrojo brolio vardą Ščekas, *Щек*, ir kalvos, ant kurios jis gyveno, pavadinimą Ščekavica, *Щекавица* (*Скавица*, *Скавика*) galima būtų kildinti iš šaknies **Skek-* (**Skok-*) ar **Skik-* vienos kurios atmainos (plg. *Скавица* iš *Skikavika). Dėl semantikos, plg. įvairių slavų kalbų kamienų, giminiškų su rusų *скок* „šuoliavimas, strykčiojimas“, reikšmes „krioklys“, „vandens slenkstis“, taip pat rusų *щeka* kaip stataus skardžio, sudarančio upės krantą, pavadinimą ir šios šaknies žodžių (*скочить*, *щекотать* bei kt.) pavartojimą slavų epinėse formulėse, susijusiose su personažais, vienaip ar kitaip tęsiančiais pagrindinio mito personažų veiklą.

Neatmestina, kad svetimo etninio elemento Ščekavicai priskyrimą jau ankstyvuojū istorijos periodu galima interpretuoti kaip pirmąpradžio neigiamo šios vietos vertinimo (galimas daiktas, dėl ryšio su slibinišku pradū) tąsą, plg. analogišką brolių ar „klajojančių karžygių“ funkciją aukščiau išnagrinėto tipo pasakoje, kur jie gali būti vertinami ir neigiamai (esant galimybei juos susieti etimologiškai per jų vardų vidinę formą, plg. *Щек – Горыня*, pažodžiui „Kalnietis, Kalniškis“ : *Щековица* – k a l n o pavadinimas).

Trečiojo brolio vardą *Xopus* ir jo kalno pavadinimą *Xopeuua* įtikimiausia aiškinti iranėniška kilme. Plg. avestos *haraiva*, sen. persų *haraiva* kaip Arianos srities vietovardį, taip pat avestos *harā*, *hara(i)ti* „kalnas“. Iranėniška etimologija kitų to pat laikotarpio ir tos pat teritorijos iranizmų (tarp jų toponimų bei etnonimų, plg. *xorvaty* „kroatai“) fone neturi stebinti. Tokiu atveju galima būtų išskelti klausimą ir apie armėnų vieno iš trijų brolių, ikūrusių tris miestus, vardo *Horean* iranėnišką kilmę. O atsižvelgus į armėnų legendos pirmojo (vyriausio) brolio vardą *Kuar* (kuriame *Ku-* sietinas su **Kū-* varde *Kbū*), du iš trijų vardų armėnų legendoje ir rusų metraščio padavime tampa įmanoma palyginti (apie ką daug yra rašęs Maras⁴¹) tiesiog fonetiškai, o trečiojo (viduriniojo) – semantiškai. Pastaruoju metu varta vėl sugrįžti prie abiejų legendų lyginamosios analizės, juoba kad išryškėja kai kurios anksčiau nepastebėtos atskiros paralelės.

Be to, slavų–armėnų palyginimai dabar gali būti įtraukti į kur kas platesnį slavų–iranėnų ir slavų–Kaukazo paralelių kontekstą, plg. įtartinai artimus tipologiškai panašaus mito herojų vardus – gruzinių Kopalą ir jo brolių Pirkušį, savo funkcijomis artimus tokiems slavų mitiniams personažams kaip Kupala (ką pastebėjo jau Maras) ir Perunas (plg. *Перунаце*), lietuvių Perkūnas bei kt.

Armėnų padavimo svarbiausią dalį Zenonas Glakas (apie VII a.) perteikė tokiu pavidalu: „...vainikuotasis užmušė abudu brolius, nežinau, dėl ko, ir perdavė valdžią trimis jų sūnums – Kuarui, Meltėjui ir Choreanui; o Kuaras ikūrė Kuarų miestą, ir jis buvo pavadintas, pagal jo vardą, Kuarais; o Meltėjas ikūrė miestą tame lauke ir pavadino jį Meltėju; o Choreanas ikūrė miestą Palunės srityje ir pavadino jį vardu Choreanas. O po kurio laiko, pasitarę (tarpusavy), Kuaras, Meltėjas ir Choreanas įkopė į Karkėjo kalną ir rado ten puikią vietą, nepaprasto (oro) grynumo, erdvią medžioti bei vėsią, vešlią žolės ir medžių, ir ikūrė jie ten gyvenvietę, ir pastatė du stabus...“

Apie slavų legendą galima spręsti iš Lavrentijaus metraščio žinios: „O polianai tais laikais gyveno atskirai ir savo gimines valdė patys; nes ir ligi tų brolių jau buvo polianai, ir gyveno jų giminės kiekviena savo žemėje, ir kiekviena valdė pati save. Ir buvo trys broliai: vienas vardu Kijas (*Kiu*), kitas Ščekas (*Шекъ*) ir trečias Chorivas (*Хоривъ*), o sesuo jų buvo Lybedė (*Лыбедь*). Kijas gyveno ant kalno, kur šiandien Boričevo įvažiavimas, o Ščekas gyveno ant trečio kalno, pagal jį pavadinto Chorivica. Ir ikūrė miestą vyriausiojo brolio vardu, ir pavadino jį Kijevas. Aplink miestą stovėjo didi giria ir pušynas, kuriame jie medžiojo žvėris. Buvo jie išmintingi ir protingi vyrai, vadinosi polianais, ir nuo jų Kijeve polianai iki šiol“.

Sesers vardas *Лыбедь*, atsižvelgiant į motyvaciją pagal kraštovaizdį (plg. „Mergelės kalną“, *Девичья-гора*,⁴² ties upe *Лыбедь*) ir sąlygą, jog tai ne germanizmas, galbūt sietinas su slavų šaknimi **lūb-* (plg. rusų *лыбонь* „viršutinė gyvūno kaktos dalis“), atspindima galvos dalies (**lūbъ, лоб*

„kakta“ ir t.t) bei reljefo iškilumo (kalva, įkalnė ir t.t., plg. rusų *взлобок* „kalnagūbris, gūbrys“ ir t.t.) pavadinimų.

Kalvos, metraštyje siejamos su Kijo vardu, pavadinimas „Boričevo įvažiavimas“ (*орвозъ Боричевъ*), palygintinas su senuoju balkaniškuoju, tarkim, makedoniškuoju „kalno“ pavadinimu,⁴³ giminišku su slavų **gora* „kalnas“.

Perteiktajame armėnų padavime apie tris brolius minimas kalnas, vardu *Qarqe*, kuri galima palyginti su antikiniu miesto ir upės Dnepro žemupy pavadinimu *Καρκινίτις*.⁴⁴ Kartu šie pavadinimai primena gausius šaknies **kark-* pavadinimus, susijusius su pagrindiniu mitu.

Ši šaknis, be visa ko kita, vaidina ypatingą vaidmenį padavime apie kitą reikšmingą seną slavų gyvenvietę – Krokuvą. Drauge su šia šaknimi tame pat padavime pasirodo ir šaknis **uel-*, sutampanti su pagrindinio mito herojaus priešininko vardu ir spėjamu pylimo *Змеев в а л* bei Dnepro slenksčio *Βουληνηπόρχ* pavadinimų kamienu, jau greičiausiai su Krokuvos vietovardžiu *Wawel* (sen. lenkų *Wąwiel*).⁴⁵ Šaknis *wel-* žodyje *Wa-wel*, sudarytame, kaip kad buvo išaiškinta, su priešdėliu *wa-* (plg. apeliatyvus *wąwiel*, *wąwóz* „tarpekli“), sietina su Griausmavaldžio priešininko vardu (plg. Velesą ir pan.).⁴⁶ Šią prielaidą gal patvirtintų senovinis padavimas apie legendinį Krakų (plg. su juo siejamą kalvą *Kopiec Krakusa*), kuris ant kalno, vardu *Wawel*, pastatęs pilį ir užmušęs slibiną, gyvenusį tame kalne ir rijusį žmones bei galvijus (*Tunc habitasse draco jertur sub rupe Vaveli*, XVI a.). Pagrindinių Krokuvos objektų topografija (*Kopiec Krakusa*, *Kopiec Wandy*, *Wawel*, dar plg. *Skalki krakowskie*, *smok wawelski*) tarsi kartoja tą pačią schemą, kaip ir Kijevo sumitologinta topografija. Remiantis tokiais panašumais ir bendra pagrindinio mito schema, galima daryti prielaidą, jog *Krakus* yra viena iš slibino nugalėtojo apraiškų. Už tokią prielaidą byloja tos pat šaknies vietovardžiai, visų pirma – arabų geografo Al-Idrisi'o minimas Karpatų kalnų pavadinimas *K(a)r(a)k(u)*, t. y. „Krakaus kalnai“.⁴⁷

Arabiška lytis *K(a)r(a)k(u)* siejasi tiek su Krakaus bei Krokuvos (*Kraków*) vardais, tiek ir su kai kuriais ritualiniais žodžiais: šokio pavadinimu *krakowiak*,⁴⁸ tuo pat žodžiu vadinamu vestuvėse veikiančiu berniuku (dar plg. kreivą lazda, vadinamą *krakula*, *krakulica*, *karkulica*), taip pat su slovakų dainos *Na Jura* formule *na Krakowskom poli* „Krokuvos, arba Krakaus, lauke“.⁴⁹

Vidzeli, vidzeli
Na krakowskom poli
Stádo koní honí.

Panašių į šią formulę esama rusų mįslėse (*Ha поле Титенском* „Titėnų, Tito, arba Titėno, lauke“, *Ha поле Орлыском* „Orlynų, Orlyno, Orlo, arba Erelio lauke“), taip pat plg. *Ha горе Волынской* „Ant Volynės, Volyno, arba Volo, kalno“, *Ha горе Горынской* „Ant Goryno, Goro, arba Kalnų kalno“, nekalbant apie tokius įvaizdžius kaip *карколист* „karkalapis“, *дуб корьков* „korkus, korkusis (Korkaus?) ažuolas“, *дуб Прокурон* „ažuolas Prokuro- nas“ (plg. sen. anglų *hearg* „stabas“ – iš **karkus* „ažuolas“).

Analogiški santykiai gali kartotis ir kitose teritorijose, tiek slavų, tiek ir baltų.

Priešpriešos, kaip tarp kalno ir lomos Kijeve, tarp Krokuvos kalno ir Vavelio šulinio Krokuvoje, gali pasikartoti ir kitose slavų teritorijose. Pažymėtina, jog du Karpatams itin artimi arealai – Podolė (pažodžiui „loma“) ir Volynė pavadinti tokiu pat būdu, dar plg. *Wolin*, *Wleń* bei kitus panašius slaviškus vietovardžius. Baltų teritorijoje ypač įdomi gali pasirodyti pora susijusių tarpusavy toponimų iš Pietryčių Lietuvos – *Dieveniškės* ir *Krakūnai*. Šio santykio istoriniu pagrindu galėjo būti, tarkim, tokia schema kaip **Dievas Perkūnas* : *Vel-inas*, ilgainiui perprasminta į *Dievas* : *Perkūnas* (kaip velnio pakaitalas) ir galiausiai *Dievas* : **Kra-kūnas*, plg. lie. *krākas* „slibinas, pabaisa“ (perprasminus negatyviai); dar plg. lietuvių vandenvardžius *Krakūnis*, *Krakūnys*, *Krakilà*, *Krākežeris*, *Krākavas*, *Krāklis* ir pan.

Ryšium su visu šiuo kompleksu svarbu pasiaiškinti „kraukaus (Krokuvos?) ažuolo“ įvaizdį, išlikusį lenkų-lietuvių tradicijoje (*dąb krakowski*).

Minėti vietovardžiai, kaip kad senasis Karpatų pavadinimas, jei ne etimologiškai, tai bent jau pagal anagramą yra susiję su kitu pagrindinio mito herojaus, kartu ir jo atributo ažuolo pavadinimu – **perku-*; plg. galimybę panašiai aiškinti ir šaknį *karp-*, be Karpatų vardo, aptinkamą ir paplitusio Karpatuose skroblo pavadinime, baltų bei Balkanų areale žymimo šaknies **skrēb-* žodžiais;⁵⁰ plg. šaknį *karp-* Viduržemio jūros srities etnonime, toponime bei teoforiniame varde: Mikėnų perido graikų *ka-pa-ti-ya* (Piloso tekstuose), Homero *Κράπαθος* (sala ties Rodosu) ir pan.

Tęsiant Kijevo legendos palyginimą su Krokuvos, reikia pažymėti trijų brolių – vienu atveju, įkūrusių Kijeva, kitu, padėjusiu pamatus vakarų slavų ankstyviesiems valstybiniam junginiam – motyvų panašumą.

Be Krako, būdingas ir kito įkūrėjo Liacho vardas, paprastai kildinamas iš praslavų *lęda*, *lędina* kaip tyru, plėšinio, neįdirbtos, nors tinkamos žemdirbystei žemės pavadinimo. Verta dėmesio tai, kad guraliai (Šiaurės Karpatų Lenkijos ribose gyventojai, plg. *Polska* „Lenkija“ nuo *pole* „laukas“ greta polianų gentivardžio, plg. „Lavrentijaus metrašty“ 862 m. apie polianus: *и начаста владѣтъ П о л ь с к о ю з е м л е ю*) liachais vadina būtent lygumų lenkus. Trečiasis iš vakarų slavų brolių vardų, Čechas, ne tik fonetiškai, bet ir semantiškai koreliuoja su Liachu, nes mena skirtingo tipo ūkinį kraštovaizdį bei atitinkamą kultūros tipą.⁵¹

Gretimas Karpatams arealas, kuriame paplitęs tas pats mitas, apima Pabaltijį ir Baltarusiją, kurių vietovardžiuose bei asmenvardžiuose gausiai paliudyti įvairūs abiejų pagrindinių mitinio susirėmimo dalyvių vardai (nekalbant apie atitinkamus tiesioginius duomenis). Antai esama pagrindo manyti, jog tą pačią šaknį *Vel-*, žyminčią Griaustinio dievo priešininką, atspindi ir tokie upėvardžiai kaip *Velėtupis* (plg. rytų slavų mitinius milžinus *велет*, *волот*), *Veliōnė*, *Vėlys*, *Vėliuona*, *Vėliupėlis*, *Vėlių upėlis* ir pan. (plg. baltų mirusiųjų pasaulio dievo vardą, velionio bei atitinkamų švenčių pava-

dinimus), *Velniāravis*, *Vėlnežeris*, *Velniabalė*, *Vėlniadaubė*, *Vėlnio Gylė*, *Vėlnio upėlis*, *Velniupys*, *Velnynė* ir pan. (plg. Perkūno persekiojamą velnią). Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, taip pat į *Vilijos – Neries* (nuo *neri*; ši šaknis hidronimijoje gerai paliudyta visame plote nuo Balkanų ligi Pabaltijio) sinonimiją, upėvardžiuose *Vilija*, *Vilnia* (*Vilnėlė*) bei paties *Vilniaus* pavadinime irgi galima įžiūrėti šio mito pėdsakus. Šiuos ir panašius pavadinimus šiuolaikinėje baltų teritorijoje į rytus pratęsia tokie vietovardžiai kaip *Велеса*, *Вилейка*, *Веленя*, *Веленка*, *Вельна*, *Велетовка* bei pan., kilme baltiškai, bet vėliau įtraukti į slavų hidronimijos sistemą; ir toliau ligi pat Šiaurės Rusijos vietovardžių, tokių kaip *Волосово*, *Волотов* (vienuolynas) bei pan. Apibrėžtose geografinėse ribose ir ieškotina ta sritis, kurioje susiformavo baltarusių etnis-kalbinis masyvas,⁵² išsiskyręs iš ankstesnio baltų-slavų etninio-kalbinio komplekso. Bent kiek aiškesnis skirtumas tarp šių dviejų elementų (baltiškojo ir slaviškojo) minėtuose pavadinimuose išryškėjo palyginti vėlai.

Pagrindinio mito schemos pritaikymas Vilniui plaukia ne tik iš miesto bei upės, pagal kurią miestas buvo pavadintas, vardo analizės, bet ir iš ansktyvųjų istorinių liudijimų. Jiems priskirtini, viena vertus, pusiau legendinis Strykowskio kronikos pasakojimas apie Vilniaus įkūrimą – apie Gedimino, užmigusio ant Tauro (vėliau Pilies) kalno,⁵³ sapną (geležinis vilkas ir t.t.), išaiškintą žynio Lizdeikos (iš lie. *līdzas*; plg. lenkų Popielį iš Gniezno, irgi iš **gnězdo* „līdzas“); o kita vertus, duomenys apie Girmanto XIII a. antrojoje pusėje įkurtą Perkūno šventyklą Tauro (Pilies) kalno papėdėje ties Vilnios santaka su Vilija (Nerimi), t. y. vadinamajame Šventaragio slėnyje.⁵⁴ Atsižvelgiant į jau pažymėtą tauro ryšį su Griausmavaldžiu, galima konstatuoti kaminų *Perkūn-* (*Taur-*), susietų su kalnu, ir *Vel-n-*, *Vil-n-*, susijusių su apačia bei vandeniu, bendrabūvį pirminiame Vilniaus kulto centre. Ir Lietuvos toponimikos duomenys, ir lietuvių liaudies etiologinės sakinės bei padavimai patvirtina tokią schemą pasikartojant ir kitose Lietuvos vietose; plg. kraštovaizdyje atsispindinčius milžinų arba velnio, raganos veiklos motyvus – supilti kalnai, užtventkos upės, upės atsiradimas iš milžinų kraujo, medžių rovimas, akmenų atsiradimas, statybinė milžinų veikla, pilių bei gyvenviečių įkūrimas, pagoniški apeigų, vietovardžių kilmė ir pan.⁵⁵

Ryšium su aukščiau minėtu kreivos lazdos (reikia manyti, ritualinės paskirties) motyvu ir mito dalyvio įvardijimu pagal jo įrankį ar pagrindinį atributą (*Куй – куй* „vėzdas, kuoka, kūjis“) dėmesį, žinoma, atkreipia ir pagrindinio Perkūno šventykloje atliekamų ritualų dalyvio – vyriausiojo žynio vardas *krivis*, *krivė*, *krivaitis* (plg. Krivio Krivaičio padėjęją žynę, vardu *krivaitė*). Personažas šiuo vardu gerai žinomas ir prūsų tradicijoje. Su šiuo vardu tiesiogiai susijusi ir kreiva lazda *krivė*, *krivūlė*, buvusi pagrindiniu Krivio, o vėliau – kaimo seniūno atributu,⁵⁶ jam sukviečiant žmones į suėjimą. Šiuo atveju dera priminti, jog tokio pobūdžio atributai (plg. skeptrą, tirsą bei pan.) paprastai yra senesnio „pasaulio medžio“ įvaizdžio transformacijos (pavyzdžiui, *ą ž u o l o*; plg. *дуб корьков*, *карколист*, *karkulica* ir pan.

– lie. *krivŭlĕ* ir pan.). Podraug visi minėti lietuvių žodžiai priklauso tai pat grupei kaip *kreivas* „netiesus“, „pakrypęs, skersas“, „neteisingas“, „prastas, negeras“ (plg. *kreivarāgis* šalia *Šventarāgis*; taip pat *kreivašākis* ir t.t.), *kreivĕ*, *kreivkelis* „kreivas kelias“, „šunkelis, klystkelis“, *kreivulis* „kreivas medis“ ir t.t. Tokie žodžiai kaip *krivis* reikšme „kreivas, sukrypęs žmogus ar daiktas“ (plg. *Krivis yra kreivas m e d i s...*) bei „kairys“ (plg. senovės graikų mitinio karaliaus Lajo, pažodžiui „kairio“, motyvą) ir pan. tik dar patikimiau susieja išvardytuosius žodžius.⁵⁷ Ryšium su šia šaknimi, ambivalentiška jau pačioje lietuvių kalboje (ja žymimas, viena vertus, vyriausias žynys ir jo šventas atributas, kita vertus, – visa kas kreiva, neteisinga, neigiama), negalima apeiti ir jos panaudojimo etnonimuose, kurie šiuo atveju atspindi ja pavadintos genties kontaktus su kaimynais. Plg. rytų slavų *krivičius* (kurių pavadinimas žinomas ir iš ankstyvųjų metraščių, ir iš Konstantino VII Purpurinio paliudijimų: *Κριβιτσενοι, Κριβιτσοί*), taip pat latviškus rusų bei Rusijos pavadinimus tos pat šaknies žodžiais *krievs, krievisks, Krievija*.⁵⁸ Kartu reikšminga, jog sumitologintoje tradicijoje krivičių vardas sietas su šios genties pradininku, vardu *Krivŭ*.⁵⁹

Apžvelgtieji mitologiniai vardai paliudyti iš esmės visoje senovės slavų ir baltų gyventoje teritorijoje, kaip kad „senosios Europos“ vandenvardžiai (Krahe's prasme) žinomi visur nuo Skandinavijos ligi Italijos ir nuo Britų salų ligi Baltijos jūros.⁶⁰ Kai kurių iš nagrinėtų vietovardžių perkėlimas gana akivaizdžiai nupieštas pačiuose ankstyvuosiuose šaliniuose, plg. kad ir metraščio žinią apie Kijeveco įkūrimą: „...ir ėjo jis toliau, priėjo Dunojų, ir patiko jam vieta, ir pastatė pilaitę (*градъкъ малъ*), ir norėjo apsigyventi su savo gimine“. Junginys *градъкъ малъ* šioje žinioje primena senus Naugardo tipo pavadinimus, kurių pirmasis dėmuo yra bendraindoeuropietiškas, kaip ir pats pavadinimų tipas (plg. graikų *Νεάπολις*, galų *Noviodunum*,⁶¹ analogiškus pavadinimus viduramžių tekstuose ir pan.), atspindintis charakteringą indoeuropiečių gentims įsikūrimo naujose teritorijose pobūdį.

Taigi vieno ir to paties pagrindiniu mitu paremto scenarijaus perkėlimas, pritaikymas prie konkrečių vietos sąlygų, kaskart atitinkamai perprasminant ambivalentiškus mito dalyvių vardus, ištiesai pastebimas visoje nurodytoje teritorijoje (skirtingai, regis, nuo kitų gretimų arealų). O tai pagrįstai galima laikyti dar vienu svarbiu žinių apie slavų etnogenezę bei ankstyvąją istoriją šaltiniu, nors jis ir gerokai mitologiškas bei reikalauja parengiamosios rekonstrukcijos.

Versta iš: Иванов, В. В., Топоров, В. Н. Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян, *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев: Методология и историография*. Москва: Наука, 1976, p. 109–128.

Iš rusų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

NUORODOS:

- Иванов, В. В., Топоров, В. Н. *Исследования в области славянских древностей*. Москва, 1974.
- Максимович, М.А. Дни и месяцы украинского селянина П. *Русская беседа*, 1856, I, p. 74.
- Кулиш, П. *Записки о Южной Руси*. Санкт-Петербург, 1856–1857, p. 27.
- Русские народные сказки А. Н. Афанасьева*. I, Москва, 1957, p. 327 (Nr. 148), žr. p. 495 V. Propro paaiškinimus.
- Полное собрание русских летописей*, I: Лаврентьевская летопись. Москва, 1962, p. 124 (992 m.).
- Русские народные сказки*, I, p. 268 (Nr. 136); užrašyta Orienburgo gubernijoje.
- Ten pat, p. 269.
- Ten pat, p. 264 (Nr. 135, užrašyta Briansko gubernijoje). Plg. ukrainų pasaką apie Jemelį, kur herojų sakoma sėdint *на пещу в полі* „ant krosnies pelenuose“: *Казакі та оповідання з Подділья в записях 1850–1860-х рр.*, I–II, 3 предмовою акад. А.М. Лободы, Упорядкував М. Левченко, у Києві, 1928 (toliau sutrumpintai: Левченко), p. 491.
- Русские народные сказки А.Н. Афанасьева*, I, p. 267.
- Potkański, K. Podanie o Popielu I Piaście, *Lechici, Polanie, Polska*, Warszawa, 1965, p. 414–438; Ślaski, K. *Wątki historyczne w podaniach o początkach Polski*, Poznań, 1968. Ryšium su tolesniu dėstymu reikia pasakyti, kad pagal „Didžiosios Lenkijos kroniką“ (*Monumenta Poloniae Historicae*, II, p. 510 ir t.), Popelio giminė pririšta prie Lenkijos pietų – Vislica, Krokuva: Labuda, G. *Źródła, sągi i legendy do najdawniejszych dziejów Polski*, Warszawa, 1960, p. 249–263.
- Dėl legendinio lenkų kunigaikščio Kotyškos vardo etimologijos plg. IX a. Panonijos kunigaikščio Kocelo vardą, irgi siejamą su kate (iš **Kocylъ*, vakarų slavų **koca < *kotja* „katė“): Stanislav J. Kocel', *Slovenská řeč*, 1950, 15, p. 165 ir t.
- Русские народные сказки А.Н. Афанасьева*, I, Nr. 138, p. 289; Чубинский, П. П. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусской край*, I: Сказки мифические, Санкт-Петербург, 1873, p. 69; Левченко, p. 477; Романов Е.Р. *Белорусский сборник*, т. I, вып. III, Витебск, 1887, p. 15. Be „Kalės vaiko“, šio tipo pasakose herojus gali būti ir Katino ar Katės vaikas, pavyzdžiui, *Иван – Кошкин сын: Великорусские сказки в записях И.А. Худякова*, Ленинград, 1964, Nr. 6; *Сказки Ф.П. Господарева*, Петрозаводск, 1941, Nr. 18. Plg. ir herojaus pravardžiavimą Katinu kitų pasakų standartinėse formulėse (kaip kad *Кот тут был и молоко пил* „Čia buvo katinas ir piena gėrė“ bei pan.).
- Сборник великорусских сказок Архива Русского Географического общества*. I, изд. А. М. Смирнов, Москва, 1917, Nr. 150, p. 430–434. Šioje pasakoje veikia „Katinas Katinaitis“ (*Кот Котович*), Ivano Caraičio ir Volo Volovičiaus brolis, o pasakos pabaigoje jie tarpusavyje pasidalija karalystę. „Pasakos apie žiedą iš dvylikos vijų“ (Афанасьев, Nr. 566) tipo pasakose katinas arba katė gali būti vienu iš pagrindinių herojaus pagalbininkų.
- Turima omeny „Mirusiųjų knyga“ (17 sk.): „Aš tas didysis katinas, grūmesis prie *išd* (sikomoro) medžio Heliopolyje kautynių naktį, tas, sergėjęs kaltuosius visavaldžio dievų sunaikinimo dieną. Kas tai? Didysis katinas, grūmesis prie *išd* medžio Heliopolyje, tai patsai Ra“ (*Urkunden des ägyptischen Altertums*, Herausgegeben von G. Steindorff, Abt. V., Leipzig, 50, 22 dalis). Atitinkamas paveikslas „vaizduoja ryškiai rusvą katina, dideliu peiliu rėžiantį angiai galvą“ (Матъе, М. Э. *Древнеегипетские мифы*. Москва–Ленинград, 1956, p. 35, 36 ir pav. 15). Medis *išd* šiame tekste suvokiamas kaip Pasaulio medis: Kees H. *Der Götterglaube im alten Ägypten*. Berlin, 1956, p. 232, taip pat plg. p. 35, 36 (kur nurodomi ir kiti paraleliniai tekstai, tarp jų devynioliktosios dinastijos), p. 82 (apie Ra su katino galva atvaizdą iš Luvro), p. 482 (analogiškas dangaus deivės – angies nugalėtojos atvaizdas). Dėl medžio simbolikos plg. nugalėtas gvatės dukteris obels ir obuolių pavidalu pasakoje apie Ivaną Popialovą. Motyvas su neigiamu personažo vaikais gvatukų pavidalu (plg. G n i e z n a q ir Slibiną su slibinaičiais I i z d e užkalbėjimuose), taip pat peilių ir kt. pavidalais apjungia įvairius pagrindinio mito variantus, kuriuose įmanomos ir atitinkamos Griausmavaldžio vaikų transformacijos.

15. Balys, J. Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose, *Tautosakos darbai*, III, Kaunas, 1936, p. 157, Nr. 127 ir 129. Apie vaikų žaidimą „Katė ir pelytės“, kilme siekiantį kalbamo tipo ritualinius vaizdinius, žr.: Покровский, Е.А. *Детские игры, преимущественно русские (в связи с историей, этнографией, педагогикой и гигиеной)*. Москва, 1887, p. 194–195.
16. *Чарадзеинья казкі*, I (Беларуская народная творчасць), Мінск, 1973, p. 171–179, Nr. 16, užrašė E. Romanovas. Taip pat plg.: Романов, Е. Р. *Белорусский сборник*, III. Витебск, 1887, Nr. 36 (*Попельшка*, pasakoje veikia Griaustinis). Kitas baltarusių bei ukrainų pasakas, minintis Ivaną Peleniuką, žr.: Шейн, П. В. *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного Края*, II. Санкт-Петербург, 1893, p. 62–65, Nr. 30. Pasakų su veikėju, vardu *Иван Попялов*, *Коршбуры Попелюх*, motyvų analizę žr.: Потенбя, А. А. *Этимологические заметки 15: Слепород, ślepy Mazur, Сучич, К истории звуков русского языка*, III: *Этимологические и другие заметки*. Варшава, 1881, p. 75 ir t. Ten pat išnagrinėtas kalės vaiko (*Сучич*) arba katycio (*Кошкин*) motyvas ryšium su aklumu gimus (p. 68–83), taip pat nurodytas viso šio ciklo ryšys su motyvu apie slibiniene, pajungtą į jungą ir ariancią vagą ligi Dnipro (p. 78). A. Potenbia pažymi (p. 79), kad „XVII a. pasaka apie karžygio gimimą iš sudėgintos karžygio galvos pelenų“ buvo susieta su Semionu Palijumi.
17. Tą patį tipą, matyt, atspindi pagrindinio herojaus pagalbininkas, vardu *Матюша Пепельной* „Mataušas Peleninis“, žr.: *Сказки и песни Вологодской области*, составили С. И. Минц и Н. И. Савушка, под ред. Э. В. Померанцевой и С. В. Викулова, Вологда, 1955, Nr. 14; *Сказки М. М. Коргуева*, запись, вступительная статья и комментарии А. Н. Нечаева, I–II, Петрозаводск, 1939, Nr. 22.
18. Kitas paraleles žr.: Сумцов, Н. Ф. Мышь в народной словесности. *Этнографическое обозрение*, 1981, Nr. 1, p. 49–94; taip pat plg. tolimesnės paraleles: Apolono smintėjaus (Pelių Apolono) ir su pelėmis susijusio Asklepėjo motyvus.
19. Simache, N., Stānicā, V. Un izvor etnografic interesant. *Revista de etnografie și folclor*, 1966, XI, Nr. 3, p. 296. Dėl tipologinės pelenų reikšmės žr.: Lévi-Strauss, C. *Mythologiques*, II: *Du miel aux cendres*. Paris, 1966.
20. Потенбя, А. А. О мифическом значений некоторых обрядов и поверий. *Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских*, Москва, 1865, II, p. 121 ir t., III, p. 8–15 (tame pačiame Potenbios darbe žr. ir apie pelių motyvą); Миллер, Вс. *Очерки арийской мифологии в связи с древнейшей культурой*, I: Асвины-диоскуры. Москва, 1876, p. 162, 278–291; Иванов, В. В., Топоров, В. Н. *Этимологическое исследование семантически ограниченных групп лексики в связи с проблемой реконструкции праславянских текстов. Славянское языкознание*, Москва, 1973, p. 151–159; Иванов, В.В., Топоров, В.Н. Проблема функций кузнеца в свете семантической типологии культур. *Материалы всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам*, I (5), Тарту, 1974, p. 87–90. Prie pastarajame darbe nurodytų tipologinių paralelių ypač plg. reikšmingas analogijas su liežuviu, kurį slavų mite slibinas iškiša pro kalvės duris, o tuo pasinaudoję kalviai sugriebia šį savo įrankiais: Köves, Th. *La coutume de la langue tirée chez les Gaulois. Latomus*, 17, 1958, p. 212–239 (keltų medžiaga iškalbinga ir dėl paties kalvio motyvo analogijų, ypač dieviško kalvio slibino nugalėtojo, susijusio su š u n i m i). Prie tipologijų taip pat plg.: Salmony, A. *Antler and Tongue, an essay on ancient Chinese symbolism and its implication*. Ascona, 1954 (= *Artibus Asiae*, suppl. 13); plg. recenziją šiai monografijai: Hentze, C. *Anthropos*, 1955, 50, p. 453–457, taip pat dėl senovės kinų *dāt, senovės tibetiečių *dlag* „liežuvis“ etimologijos: Simon, W. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 34, 1973, 1-a dalis; Lips, E. Bemerkungen zu einigen Stücken von der nordwestamerikanischen Nordwestküste. *Jahrbuch des Museums für Völkerkunde zu Leipzig*, 14, Berlin, 1955, p. 10–30; Vjada, L., recenzija knygai: Himmelhaber, H., *Die Dan U. leidinyje Afrika und Übersee* 45, 1962, 4, p. 310; Shung-shen, Ling. Human figures with protruding tongue. *Bulletin of the Institute of Ethnology*, 2, Academia Sinica, 1956; Badner, M. The protruding tongue and related motifs in the art styles of the American Northwest Coast, New Zealand and China. *Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik*, 15, Wien, 1966; Lévi-Strauss, C. *La voie des masques*, II, Genève, 1975, p. 93–95. Višiškas šios simbolikos sutapimas visame Ramiojo vandenyno areale leidžia kelti klausimą apie labai seną iškišto liežuvio motyvo difuziją. Palyginimui su slavų mitu ypač įdomus C. Lévi-Strausso nustatytas ryšys tarp šiuo simboliu pasižyminčių kaukių ir seniausiosios „vario ideologijos“, t.y. su kalvyste susijusių vaizdinių. Apie karaliaus ir karalienės liežuvių (geležinių) paminėjimus senovės hetitų ankstyvajame rituale žr.: Otten, H., Souček, V. *Ein althetisches Ritual für das Königspaar* (= Studien zu den Bogazköy-Texten, Heft 8), Wiesbaden, 1969, p. 11–17, 20–21 (Vs I 18: *la-la-an AN. BAR-as* „liežuvis iš geležies“). Dėl senovės Egipto vaizdinių apie liežuvį (*ns*) tiek kaip organą, tiek abstraktesnę prasmę, išvedama iš pirmosios (plg. egiptiečių išivaizdavimą kalbų skirtumų pagrindu esant fizinius skirtumus ir tipologinę paralelę rusų *немец* „vokietis“ etimologijai < „nebylys“), žr.: Sauneron, S. *La différenciation des langages d’après la tradition égyptienne. Bulletin de l’Institut français d’archéologie orientale*, LX, Le Caire, 1960, p. 31–39 (ten ir tolesnė egiptologinė klausimo literatūra, gana reikšminga ankstyvųjų lingvistinių klausimų tyrimui).
21. Романов, Е. Р. *Белорусский сборник*, IV. Могилев, 1906, p. 15, past.; Сказки, пословицы и т.п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губернии И.И. Манжурою. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*, II, вып. 2, Харьков, 1890, p. 24–26; Чубинский, П. П. *Min. veik.*, p. 68, 69; Левченко, р. 477; *Сказки и легенды пушкинских мест, записки 1927–1949 гг.*, записки на местах, наблюдения и исследования В.И. Чернышева, подготовленно к изданию Н.П. Гринковой и Н. Т. Панченко. Москва-Ленинград, 1950, p. 2.
22. Ivanov, V. V., Toporov, V. N. A Comparative Study of the Group of Baltic Mythological Terms from the Root **vel-*. *Baltistica*, IX/1, 1973, p. 15–28. Ryšium su tame pačiame darbe minimu upatingu, iš tos pat šaknies padarytu baltų (o gal ir slavų) kalbose kaulo pavadinimu gana įdomus atrodo junginys *волотова кость* „Voloto kaulas“, pirmąsyk išnagrinėtas darbe: Потенбя, А. А. *Этимологические заметки, Живая старина*, 1891, III (ten pat žr. hipotезę, sugretinančią *волот*, sen. Indų *vṛtra-* ir atitinkamą grupę baltišių žodžių).
23. Falk, K.-O. Dneproforsarnas namn I Kejsar Konstantin VII Porfyrogenetos’ „De administrando Imperio“. *Lunds Universitets Årsskrift*, N.F., Avd. 1, 46, Nr. 4, Lund, 1951, p. 13, 15, 55 ir t.
24. Rudnycki, S. *Ukraina: Land und Folk*. Wien, 1916, p. 87.
25. Falk, K.-O. *Min. veik.*, p. 83–92.
26. Топоров, В. Н. Об одном локальном варианте основного мифа (Dieveniškės), *Материалы Всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам*, I (5), Тарту, 1974, p. 36.
27. Трубочев, О. Н. *Названия рек Правобережной Украины*. Москва, 1968, p. 241 ir t.
28. Bonfante, G. Gli elementi illirici nella mitologia greca, *Archivio glottologico italiano*, LIII. Firenze, 1968, p. 99, 100; ten pat žr. ir apie iliarišką Tindarėjo tėvo vardą *Οἰζαλος*, nors jis aiškinamas ir kaip pačių graikų žodis: Nagy, G. *Greek Dialects and the Transformation of an Indo-European Process*. Cambridge, 1970, p. 149, past. 186.
29. Žr.: Ventris, M., Chadwick, J. *Documents in Mycenaean Greek*. Cambridge, 1973.
30. Plg. tarminius gudobelės (*Oxyacantha et monogyna*) pavadinimus *барák*, *ебарашник* arba tokius žodžius kaip *еберзѣтъ*, *еборзѣтъ*, *еберзá* ir pan. (*Словарь русских народных говоров*, Ленинград, 1972). Apie gudobelę kaip vaisingumo simbolį ir jos kultą, be žinomo Frazerio veikalo, žr.: Снесарев, Г. П. *Реликты домусульманских верований у узбеков Хорезма*. Москва, 1969, p. 201, 202. Ta pati šaknis įžvelgiama ir Poseidono varde, žr.: Scott Littleton, C. Poseidon as a Reflex of the Indo-European Source of Waters’ God. *The Journal of Indo-European Studies*, I, 1973, p. 423–440 (iš ide. **dā-* „tekantis vanduo“). Antrasis žodžio *еб-ерзá* dėmuo giminiškas su hetitų *arki*, vartojamu ryšium su augaline vaisingumo simbolika: Watkins, C. *Indo-European Studies*, II, Cambridge, 1975, p. 508, 518.

31. Plg., pavyzdžiui, ketų tekstą apie Kolbasom: Дульзон, А. П. *Кетские сказки*, Томск, 1966, tekstas Nr. 18, p. 50–57. Iš europinių paralelių, be jau Potebnios minėtų ryšium su Baba Jaga, plg. baltiškasias (lietuvių pasakas apie vaikus miško trobelėje) ir balkaniškasias (ypač analogiškas rumunų) pasakas.
32. Tipologinis ukrainių (ir senesnio bendro visiems rytų slavams) mito palyginimas su kitomis dualistinėmis schemomis leidžia tikėtis, kad ir seniausio slavų mito prototipo dvyniai galėjo būti tarpusavyje supriešinti: vienas iš jų persekiojo kitą kaip atliekantį Slibino funkciją; plg. ir galima šios senos schemos atspindį AT 301 tipo pasakoje, kur pagrindiniam herojui gali būti priešpriešinami kiti jo broliai karžygiai.
33. Соколова, В.К. Типы восточнославянских топонимических преданий, *Славянский фольклор*. Москва, 1972, p. 207. Plg.: Климчук, Ф. Д., Шепелевич, В. В. «Дунай» в традиционном фольклоре двух деревень Надьяселдья, *Этногенез белорусов: Тезисы докладов*, Минск, 1973, p. 211–214 (ypač plg. Dunojų kaip upę tekančių žmogaus kraują).
34. Apie Pietų Rusijos bei Kubanės upėvardžių iranėniškas etimologijas žr.: Абаев, В. И. *Осетинский язык и фольклор*, I. Москва–Ленинград, 1949, p. 162; Абаев, В. И. *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, I. Москва–Ленинград, 1958, p. 367; ten pat žr. apie osetinų *Donbettyr*. Europos vakariniam pakrasty plg. airišką upėvardį *Donny* (iš *danucia).
35. Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas. Vilnius, 1963, p. 36.
36. Endzelins, J. *Latvijas PSR vietvārdi*, I/1, Rīgā, 1956, p. 238.
37. Олеарий, Адам. *Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно*. Санкт-Петербург, 1906, p. 79.
38. Plg. rusų žodžiu *kuij* pavadinamą karžygio kuoką (penkiasdešimties pūdų *kuij*, aštuoniasdešimties pūdų *kuij* ir t.t.), žr.: Шейн, П.В. *Мин. веик.*, Nr. 45.
39. Роспонд, С. Значение древнерусской ономастики для истории (к этимологии топонима Киев). *Вопросы языкознания*, 1968, Nr. 1, p. 103–110.
40. Plg. *kujava* „žole, meldais apaugusi vieta“ (Moszyński, K. *Uwagi o słowiańskiej terminologii topograficznej, oparte przeważnie na materiale białorusko-poleskim*. Lwów–Warszawa, 1921, p. 14).
41. Мэпп, Н. Я. Книжные легенды об основании Куара в Армении и Киева на Руси. *Известия РАИМК*, III, 1925, p. 257–287 (iš ten ir žemiau pateikiamas Zenobo Glako teksto vertimas); Мэпп, Н. Я. *Избранные работы*, V, Москва–Ленинград, 1933; Погодин, А. Л. *Византинославика*, VII, p. 146 ir t.; Каргер, М. К. Двифеодальный период истории Киева по археологическим данным. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры*, I, 1939; Каргер, М. К. *Древний Киев*, I. Москва–Ленинград, 1958, p. 14, 63–65 ir kt.; Jakobson, R. *While reading Vasmer's dictionary, Selected Writings*, II. The Hague–Paris, 1971, p. 646. Taip pat plg. apie seniausias gyvenvietes Kijevo vietoje: Шовкопляс, А. М. Древнейшие славяне на территории Киева. *Этногенез белорусов...*, p. 40–43. *Kopala* gretinimo su *Kynala*, kurį atliko Maras tame pačiame darbe, o paskui perėmė Džavachišvilis ir Karstas, kritiką žr.: Charachidzé, G. *Le système religieux de la Géorgie païenne*. Paris, 1968, p. 340–341 (ten pat išsamūs duomenys apie *Kopala* ir *Pirkušj*).
42. Esant galimybei palyginti trijų brolių ir sesers motyvą metraštyje su tautosakos siužetu, kuriame veikia trys broliai ir sesuo, galima atkreipti dėmesį į šio tipo pasakų veikėją mergelę karžyge, vardu Baltoji Gulbė, *Белая Лебедь* (Афанасьев, Nr. 174), fonetiškai palyginamu su *Лыбедь* (galbūt pastarąjį perprasminus pagal pasakų motyvą apie karžygės pasivertimą paukščiu). Ryšium su trijų brolių – trijų giminių pradininkų slavų tradicijose simboline reikšme gali būti įdomi ir trijų spalvų simbolika Baltosios, Juodosios ir Raudonosios Rusios pavadinimuose, žr. detalų aptarimą: Мафцак, W. Biała, czarna i czerwona Ruś. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, XIX, 1975, Nr. 2, p. 31–40; plg. apie pasaulio šalių simbolinį žymėjimą spalvomis: Reichenkron, G. *Historische Latein–Altromanische Grammatik*, I, Wiesbaden, 1965, p. 345; Тэрнер, В. У. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу). *Семиотика и искусствоведение*. Москва, 1972, p. 73; Dumézil, G. *La religion romaine archaïque*. Paris, 1966, p. 413, 534; Иванов, В. В. Заметки о типологическом и сравнительно-историческом исследовании римской и индоевропейской мифологии. *Труды по знаковым системам*, IV, Тарту, 1969, p. 70.
43. Galima išryškinti kilmę: Krahe, H. *Die Sprache der Illyrier*, I: Die Quellen, Wisbaden, 1955, p. 74, 82, 97.
44. Plg.: Браун, Ф. Разыскания в области гото-славянских отношений, I: Готы и их соседи до V века. Первый период: готы на Висле. *Сборник Отделения русского языка и словесности*, LXIV, Санкт-Петербург, 1899, Nr. 12, p. 219–220.
45. Роспонд, С. Структура и стратификация древнерусских топонимов. *Восточнославянская ономастика*, Москва, 1972, p. 11.
46. Taszycki, W. Historia i znaczenie nazwy Wawel. *Onomastica*, I, 1995. Šaknies **uel-* ryšys su kalvio motyvu, apie kurį kalbėta aukščiau, matyti iš kalvių vardų skandinavų šagoose bei dainose, būtent *Weland*, *Volundr*, žr.: Kabell, A. *Wieland. Beiträge zur Namenforschung*, IX, 1974, p. 102–114.
47. Lewicki, T. *Polska i kraje sąsiednie w świetle «Księgi Rogera» geografii arabskiego z XII w. Al-Idrīsī'ego*, I. Kraków, 1945, p. 135 ir kt.
48. Ryšium su aukščiau minėtu Ščeku (*skokę*) plg. *skakati* „šokti“, *skok* „šokis“.
49. Melicherčík, A. *Slovenský folklór*. Bratislava, 1959, p. 93, Nr. 57. Reikšmingas ir tas legendos apie Krokuvą variantas, kuriame slibiną užmuša ne Krakus, o Šventas Jurgis, *Śwety Jerzy* (žr.: Kolberg, O. *leidinyje Lud*, XIX/21, Nr. 444, p. 91).
50. Friedrich, P. *Proto-Indo-European Trees*. Chicago, 1970, p. 100–102; plg. Jokl N. Zur Vorgeschichte des Albanischen und der Albaner. *Wörter und Sachen*, XII, 1929, p. 71–75.
51. Jakobson, R. Die Reimwörter, Čech–Lech. *Selected Writings*, II: Word and Language, The Hague–Paris, 1971, p. 609. Kiek kitaip žr.: Rospond, S. *Struktura pierwotnych etnonimów słowiańskich, Rocznik Slawistyczny*, XXIX/1, 1968, p. 22, 23 (*Łbstь, *Їbstь*).
52. Iškalbinga, jog būtent čia itin gerai išliko pagrindinis mitas.
53. „Neilgai trukus, išvyko didysis kunigaikštis Gediminas medžioti už keturių mylių nuo Trakų; ir randa ties Vilnios upę gražų kalną, ant kurio užtinka didžiulį žvėrį, taurą, ir užmuša jį ant to kalno, kuris ir dabar tebevadinamas Tauro kalnu“ (Lietuvos metraštis, 18: [žr. *Lietuvos metraštis: Vychovo kronika*, Vilnius, 1971, p. 71; plg. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. sudarė Norbertas Vėlius, II: XVI amžius, Vilnius, 2001, p. 382]).
54. „Ir pasirinko didysis kunigaikštis Šventaragis labai gražią vietą girioje prie Neries upės (*реки Велью*), kur upė Vilnia (*Вилн³*) įteka į Nerį (*Велью*)“ (Lietuvos metraštis, 12: [žr. *Lietuvos metraštis: Vychovo kronika*, p. 60; *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II, p. 380]). Plg. *Šventa-ragis* : *Taura-ragē (> *Tauragē*).
55. Žr.: Kerbelytė, B. *Lietuvių liaudies padavimų katalogas*. Vilnius, 1973.
56. Plg. Būgą: „Ansaį garsusis Crivės (*krivės*) *baculum* buvusi *krivūlė*“ (LKŽ, VI. Vilnius, 1962, p. 661). *Krivūle* neabejotinai naudotasi buriant, apie ką galima spręsti ne tik iš tipologinių paralelių, bet ir iš kai kurių tiesioginių duomenų.
57. Plg. vandenvardžius: *Krėivė*, *Krėivėžeris*, *Krėivėžeris*, *Krėivėiā*, *Krėivys*, *Krėivoji*, *Krėivonis*, *Krėivūtė*, *Krėivakiškis*, *Krėivakraūtis* ir pan.
58. Plg. la. *krievs „kreivas“ (: lie. *kreivas*), žr.: Mülenbachs, K., Endzelins, J. *Latviešu valodas vardnīca*, II, p. 285.
59. Žr.: Perwolf, J. *Slavische Völkernamen, Archiv für slavische Philologie*, 1885, VIII, p. 594 ir t. Plg. aukščiau apie Edipo tėvą Lają.
60. Schmid, W. P. *Alteuropäisch und Indogermanisch*, Wiesbaden, 1968. Taip pat plg. W. Porzigo nurodytas indų-iranėnų paraleles ir B. Rosenkranzo aptiktus to paties tipo vandenvardžius Mažojoje Azijoje. Palyginimui su archeologiniais duomenimis, numatytam dar Childo, dabar žr.: Piggott, S. *Chariots in the Caucasus and in China. Antiquity*, XLVIII, 1974, Nr. 189, p. 16–24.
61. Apie tirą **noćjo-* žr. Порциг, В. *Членение индоевропейской языковой области*. Москва, 1964, p. 300, dėl semantikos plg. p. 242, 89, ten pat ir apie indoeuropiečių genčių įsikūrimo naujose teritorijose pobūdį.